

Ilyés Sándor
Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években

Ilyés Sándor

Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években

Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Kolozsvár, 2013

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
mobil: +40 758 643 494
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság

Lektorálta: dr. Keszeg Vilmos

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ILYÉS, SÁNDOR

Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években /
Ilyés Sándor. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea
Problemelor Minorităților Naționale : Kriza János Néprajzi Társaság,
2013

ISBN 978-606-8377-23-0

ISBN 978-973-8439-71-9

640.46(498 Cluj-Napoca)"1950/1960"

A kötet kiadását támogatta:

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér
Tördelte: Sütő Ferenc

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában.
Igazgató: Nagy Péter

Tartalom

BEVEZETÉS	7
EGY KOLOZSVÁRI CSOPORTKULTÚRA NYOMÁBAN – SZEMPONTOK ÉS MEGKÖZELÍTÉSMÓD	14
Az etnográfus mint inkvizítor	14
Az ipari munkásság etnográfiája	16
Városkutatás – a heterogén tapasztalat	22
Szubkultúrák elmélete – csoportkultúrák vizsgálata	30
Az identitás játéka – egyetemesség és sajátosság	37
Narratológia – biografikus szöveg és identitás	45
Forráskritika	47
AZ IPARI MUNKÁSSÁG ÉS INTÉZMÉNYEI	51
Magyar munkáselnevezések a város terében	51
Előzmények – céhes élet és az átmenet időszaka	53
A nagyipari munkásság térnyerése (1848–1914)	61
A két világháború között és alatt	69
A munkásság omniprezenciája (1944–1970)	73
A munkásság szervezkedése – a csőcseléktől a politikai karrierig	77
Munkásklub – a szocialista nevelés otthona	94
CSOPORTKULTÚRÁK REPREZENTÁCIÓI	
A BIOGRAFIKUS SZÖVEGEKBEN	108
A biografikus szövegek hasznossága a kutatásban	108
Munkáscsoport, munkásklub a fiatalok perspektívájából	111
Csoportidentitás és szubkulturális tőke a munkásklubok esetében	116
<i>Fizikai erő</i>	117
<i>Alkoholfogyasztás</i>	119
<i>Lányokhoz való viszonyulás</i>	121
<i>Talpraesettség, élelmesség</i>	123
Esettanulmány – szakértelem és szórakozás egy személy biográfiájában	125
<i>T. Gy. életútja</i>	126
<i>Munkásidentitás és szubkulturális értékek</i>	128
<i>Munkásklub és szubkulturális értékek</i>	136
<i>Következtetesként</i>	145

A MUNKÁSKLUBOK REPREZENTÁCIÓI A SAJTÓBAN	147
Az ipari munkásság megjelenése a sajtó hasábjain	147
Szakmai diverzifikálódás a két világháború között	149
A munkássajtó uniformizálása 1944 után	155
<i>Az első próbálkozás</i>	157
<i>A művelődési élet propagandalapjai</i>	159
<i>Általános jellegű munkáslapok</i>	162
<i>Üzemi lapok</i>	170
<i>Kolozsvári napilap</i>	171
<i>Következtetésként</i>	175
 MUNKÁSKULTÚRA MEGJELENÍTÉSE –	
IRODALOM ÉS TUDOMÁNY KÖZÖTT	177
Irodalom, tudomány vagy ami közte található	177
Az irodalmi szöveg mint lehetséges etnográfiai leírás	183
Munkáskultúra a szépirodalmi szövegekben	186
<i>A nagypolgári példa – bálók és kulturális viselkedés</i>	189
<i>A (kül)város ábrázolása</i>	192
<i>A munkásírók művei</i>	195
<i>Munkásság és költészet</i>	205
Következtetésként	207
 KÖVETKEZTETÉSEK	209
 SZAKIRODALOM	215
 FORRÁSOK	236
 MELLÉKLETEK	243
 REZUMAT	313
 ABSTRACT	315

BEVEZETÉS

Az ipari munkásság történetének, életmódjának, mentalitásának kutatása mostoha területnek számít mind a néprajz/antropológia¹, mind a történettudomány esetében. Kolozsvári viszonylatban különösen igaz ez, de ha a teljes magyar vagy román nyelvű tudományos eredményeket vesszük szemügyre, akkor sem állíthatjuk, hogy a téma valamirevaló népszerűségnek örvendene, vagy valamilyen mértékben megközelítené a nyugat-európai tudományos kutatás eredményeit.

Ami a néprajztudományt illeti, a kutatás tárgyát – vagyis a nép fogalmát – igen hosszú ideig csupán a parasztságra vetítették rá, a helyszínt pedig többnyire csak a falu jelentette. A városi életforma és mentalitás annyiban volt érdekes, amennyiben a falusi élet ellentétéként volt jelen, vagy olyan központként, aminek számba veendő hatása volt a falvakra. Ha mégis a város jelentette a kutatás helyszínét, akkor többnyire a faluról származó rétegek (pl. cselédség), a városok periferiáin élő falusias életformát képviselő lakosság, és kisebb mértékben a polgárság, valamint a kézműves lakosság érdekelte a kutatót. Természetesen mindez annak is a függvénye, hogy a tulajdonképpeni nagyipari munkásság, azaz az önmagát meghatározó módon ipari egységekben végzett bér munkából fenntartó társadalmi réteg a 19. század második felében jelent meg, és igazán számottevő jelenséggé csak a 20. században vált. Az egy évszázadnyi jelenlét mégiscsak elegendő időtávot jelent a minimálisnál nagyobb mértékű szakmai eredmények publikálására.²

A történettudomány európai eredményeit mélyen befolyásolta a szocializmus öt évtizede, amikor az ipari munkásság a társadalom alapvető alkotóelemeként került forgalomba a társadalmi diskurzusban, a mindennapok mindenhol jelenlévő társadalmi tényeként (vö. Paládi-Kovács 2007: 7–8). Az említett időszakban a témába vágó történelmi munkák inkább ideológiai propagandaanyagként jelentek meg, mintsem tudományos eredményekként. Kétségtelenül voltak használható és hasznosítható termékei, hiszen az akkori rendszer prioritásként kezelte a munkásság történetének témakörét, különös tekintettel a munkásmozgalmakra, sztrájkokra, de mindez rendre feloldódott a párt egységes történelmében. Az esetleges és elővigyázattal hasznosítható adatok mellett ugyancsak sok

¹ Hofer Tamás nyomán e két diszciplínát együttesen tárgyalom, a kettő közötti viszonyulásokat nem tekintem problematikus átlépéseknek, hanem történeti jelenségeknek, melyek adott kutatási témák, problémák mentén nyilvánultak és nyilvánulnak meg, a tudományos eredményesség céljával (vö. Hofer 2009).

² Hogy mennyire a klasszikus értelemben vett néprajz fogalma rögzült a köztudatban, azt nemcsak a szakmán kívüliek attitűdje erősíti meg, hanem sokszor a szakma képviselői is. Sosem gondoltam volna, hogy ezt „saját bőrömről” fogom megtapasztalni, de mégis így történt, mégpedig egy semmitmondónak tűnő hétköznapi kommunikációs helyzetben. A hatása annál is inkább sokkoló volt számomra. Könyvtározás, vagyis folyóiratok böngészése közben találkoztam a szakma olyan képviselőjével, aki minden bizonnyal *néprajzkutató*ként definiálja önmagát, és aki aziránt érdeklődött, hogy milyen újságokat nézek át, valamint mi a kutatási témám. A kolozsvári ipari munkásság említésére a következő választ kaptam (a 2010-es esztendőben): „És ez mitől néprajz?”.

mindent árul el ezeknek a munkáknak a beszédmódja, a többnyire nyíltan kimondott célja. A korabeli kényszerhelyzet miatt a rendszerváltás után a munkásság nem számított túl vonzó kutatási terepnek, bizonyára még nem teremtődött meg a megfelelő időbeli távolság ahhoz, hogy csupán tudományos igénnyel kerüljön terítékre. Az utóbbi években viszont egyre gazdagabb román és angol nyelvű anyag látott napvilágot a romániai helyzettel kapcsolatosan, román kiadók egész sorozatokat szenteltek a kommunizmus korának, dokumentum- és tanulmánykötetek születtek, amelyek ugyan nem a munkásságra fókuszálnak, de gazdag háttéranyagot jelentenek mindenféle szempontból. És felbukkannak rövidebb lélegzetű írások az ipari munkásság mindennapjairól, megmozdulásairól, állítólágos szerepeiről az állam keretében.

Habár egy olyan témával foglalkozom, amelyről nem sokat írtak, messze áll tőlem az, hogy hiánypótlónak, úttörőnek vagy bármilyen más hasonló jellegűnek tekintsem munkámat. Nem annak indult, és végső célja sem ennek megfelelően alakult. Inkább arról van szó, hogy rendkívül érdekessé vált számomra egy adott jelenség, és pedig a munkásklubok jelenléte a kolozsvári térben és emlékezetben. Mivel a klubok igen szorosan kötődtek a szakszervezetekhez, ez utóbbiak, majd a teljes ipari munkásság kérdése vált érdeklődésem középpontjává. Szakmai képesítesem folytán az etnográfia szempontjából közelítettem a témához, egy első körben a szövegek, vagyis élettörténetek felgyűjtésével tudtam meg egyre többet a klubokról. A szövegvizsgálat, általánosan véve a narratológia határozta meg ennek a fázisnak a módszertanát és elméletét. Később a narratológiát egyre tágabb értelemben határoztam meg és hasznosítottam, de még így is könnyen érzékelhető volt, hogy a kutatott jelenségnek csupán egyik oldalát fedtem fel. Ugyan ez volt az a rész, amely leginkább érdekelt, és amely számomra a csoportkulturális jelleget jelentette, hiányzott a történeti háttér, a „hivatalos” verzió, vagyis általában véve a munkásklub rendeltetése, kiosztott szerepe, kialakulásának eredői, folyamata és történeti-társadalmi kontextusa. Ennek megfelelően egyre több fajta forrással szembesültem, különböző diskurzusokat térképeztem fel, majd konfrontáltattam őket. Nem vagyok viszont sem a történettudomány, sem a zszurnalisztika, sem pedig az irodalomtudomány szakembere, így ahelyett, hogy megközelítésemet interdiszciplinárisnak nevezném, azt állítom, hogy olyan néprajzkutatóként járok körül egy jelenséget, aki többféle forrást használ elemzése során, ami végül is a forráskritika szempontjából sem megvetendő dolog. Kezdeti megfigyeléseim és következtetéseim ekként még inkább érvényt szereznek, maga a vizsgált jelenség tágabb kontextusba helyeződik, számos részeleme pedig bővebb magyarázatot nyer.

Már néprajz szakos diákként felkeltette érdeklődésemet néhány olyan megnevezés, amely az idősebb kolozsvári magyar lakosság használatában általánosan jelen volt és van, nemcsak a mindennapi kommunikációban, hanem például a rádióadásokban vagy az írott sajtóban is. Nem túl gyakran, de elő-előbukkantak olyan megnevezések, amelyeket – kolozsváriként – jómagam is hallottam szüleimtől: a *fások*, *bőrösök*, *vasasok*, valamint ritkábban a *Viktória-klub*. Nyilvánvaló volt, hogy munkásklubokra utaltak ezek a terminusok, de a használatban helyszíneket jelöltek meg, amelyeknek a múltjuk miatt maradt meg az elnevezésük. A fásoknál nyugdíjasok találkoznak saját klubjukban, a va-

sasok épülete a *CFR-klub* nevet viseli, városi közigazgatásban van, nagytermét sokféle rendezvény szervezésére használják terembér fejében, a Viktória-klub pedig egy hatalmas bérpalota része, termét ma már nem használják közösségi események helyszínéül, a bőrsők otthona pedig már nem is létezik, mivel az épületet az 1980-as évek elején lebontották. Meglepő, hogy az említett klubok már három vagy négy évtizede nem működnek oly módon, mint aminek megnevezéseiket köszönhetik, és virágkorukat az 1950-es és az 1960-as években éltek. Közismert elnevezésük ugyanis a fiatalok szórakozási alkalmait takarta, pontosabban a hétvégi táncalkalmakat. Nyilvánvaló, hogy az elnevezések a szakmát, azt az iparágat jelölik, amely a fiatalokat foglalkoztatta. A név először az illető szakmában dolgozó munkások otthonát, szakszervezeti székhelyét, épületét jelölte, majd a szórakozási formák térnyerése folytán egyrészt magát az épületet, másrészt egyre inkább az ifjúsági találkozásokat, szórakozás általi csoportosulásokat, és ezáltal egy olyan szubkulturális jelenséget, amely identifikációs lehetőségeket hordozott magában.

Adott egy olyan történeti jelenség, amely leginkább napjainkban talál párhuzamokra: az akkori fások és társaik a mai diszkók és különböző műfajú zenékre szakosodott klubok fiataljaihoz hasonlóak. Van viszont egy jelentős különbség: az akkoriak szakmai foglalkoztatás szerint szerveződtek, a mai klubok zenei preferenciák alapján verbuválják tagjaikat. Persze, már a munkásklubok esetében is elég nagy volt az átjárás, de létezett egy „törzsgárda” minden klub esetében, és az is általánosnak volt mondható, hogy a faiparban dolgozók leginkább a fásokhoz, a bőriparban dolgozók leginkább a bőrsőkhöz – és így tovább – jártak szórakozni, velük azonosultak. A szakmai identitás sokkal inkább meghatározta fiatalkori csoportidentitásukat is. A rendszeres táncalkalmak a fiataloknak szóltak, számukra talán a legfontosabb szórakozási formákat jelentették, ezáltal egy korcsoport kiemelt jelentőségű csoportosulásairól beszélhetünk. Ugyanakkor generációs jelenségek voltak, mert házasság után már nem illett odajárni. A házasoknak külön bálót rendeztek, többnyire vállalati alapon, de ezek jóval ritkábbak voltak, mint a fiatalok minden hétvégi szórakozási formái.

A fenti sorokban már több olyan fogalmat használtam, amely külön megközelítésmódot feltételez, maga után vonva a források diverzifikálását is. A fiatalok szórakozása, a csoportosulási gyakorlatok a *szubkultúra* elméletét vezetik be a kutatás menetébe, annál is inkább, mivel egy adott társadalmi csoport, a munkásság körébe tartozó ifjacról van szó. Egy adott kultúrához, egy adott generációs csoporthoz való tartozás pedig az *identitás* vizsgálatát is szükségessé teszi. Ha az eddigieket összekapcsoljuk, akkor egy olyan többszempontú elemzési és értelmezési keretet kapunk, amelynek segítségével összetettebb társadalmi jelenségeket is vizsgálat alá lehet vetni. Például a városi lét egyik szegmensét a maga szűkebb vagy tágabb kontextusában. A város, a maga komplexitásával, egy másik olyan területet jelent, amely kezdetektől fogva felkeltette az érdeklődésemet. Hogyan lehet megragadni egy ennyire sokrétű, sűrű viszonyhálókkaal rendelkező, különböző kultúrák összekapcsolódását mutató eklektikus entitást? Mivel az ipari munkásság a városhoz, különösen a nagyvároshoz kötődik, alkalmam lett a kettőt összekapcsolva tárgyalni, vagyis azzal kísérletezni, hogy hogyan is lehet az állandóan változó városi térben

megnyilvánuló kulturális jelenségek egyik szeletét elemezni, szem előtt tartva ennek sokszoros kötődését a lokális térhez és társadalomhoz. Az identitás kérdése nagy hasznomra vált ebben, mert dinamikus, helyzetfüggő jellege lehetővé teszi a sokféle, változékony viszonyok fenntartását és használatát. Ugyancsak hasznos volt a szubkultúra elmélete is, mivel nem szétszabdalt, egymástól elhatárolt kultúrákat határoz meg, hanem egy kultúrán belüli elemek sajátos koncentrációját, olyan szubkulturális tartalmak hosszabb vagy rövidebb idejű létezését, amelyek – számtalan más kulturális tartalmak között, melyek közül egyesekkel kapcsolatban vannak, másokkal nem – csoportkohéziós és identifikációs erővel bírnak.

Maga az elméleti keret és az értelmezési szempontrendszer nem volt előre eltervezve, hanem a kutatás folyamán szélesedett ki egyre inkább, a kezdeti élettörténet-vizsgálat mellett a sokasodó források további szempontokat, a szempontok további elméleti és módszertani támpontokat hoztak elő. Döntő hatása volt viszont a *Szubkulturák – definíciók és tipológiák* című konferenciának³, amelynek előadásai és vitái segítettek abban, hogy tisztában legyek a jelenség sokszínűségével, a terminológia konzekvens használatával, és nem utolsósorban bátorságot adtak ahhoz, hogy fel merjem vállalni kutatási témám ilyen irányú továbblendítését, egy sajátos csoportkultúra vizsgálatát. Ugyanilyen döntő hatásúnak bizonyult a periodikák áttekintése, mivel a szakszervezeti sajtó diverzitása, az államilag igazgatott munkássajtó diskurzusa arra hívta fel a figyelmemet, hogy bizonyos szempontból ténylegesen szubkulturális jelenséget vizsgálok, de az érem másik oldala, a munkásklubok hivatalos funkciója sem kerülhető meg egy helytálló értelmezés érdekében.

Végül is dolgozatom menetét az előzőekben említett négy szempontnak, pontosabban négy plusz egy szempontnak a végigvitele adja a különböző forrástípusok anyagán. Ismét meg kell jegyeznem, hogy mindezt nem az interdiszciplinaritásra törekvés vágya határozta meg, hanem a kutatás természetes menete, és az a cél, hogy minél jobban megértsem a munkásklubok működését, funkcióit. A négy szempont tehát az ipari munkásság néprajzi/antropológiai kutatásának tanulságai, a városkutatások eredményei, a szubkultúra elméletének hasznosíthatósága és az identitás egyetemes fogalmának sajátos alkalmazása. A plusz szempontot a narratológia adja, amelyet kissé elkülönítve említek, mivel mind szakmai képzésekre, mind dolgozatom megírásának teljes folyamatára nagy hatással volt. A narratívák kutatása felől érkeztem el jelen munkámhoz, és a narratológia valahogyan minden lépésemet végig kísérte. Az említett szempontrendszer is úgy alakult ki, hogy egyetlen fő narratív vonalat igyekeztem követni, és – habár nem vagyok a szempontokat kitermelő tudományterületek szakembere – azt minél tágabb kontextusba helyezni. Tulajdonképpen a narratív szemlélet minden tudományos területen fontos, hiszen ahhoz, hogy a végtermék, a munka helytálló és meggyőző legyen, a narratív identitásból inspi-

³ A konferencia Kolozsvárt zajlott le, 2006. május 5–6-án, a Kriza János Néprajzi Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke szervezésében. A konferencia előadásai egy tanulmánykötet formájában láttak napvilágot: lásd Jakab–Keszeg 2007.

rálódva egy egységes, következetes narratívába kell foglalni. Így hát bizonyos mértékben mindenki foglalkozik narratológiával és alkalmazza a narratológiát, mindenki narratívát hoz létre. Maga a tudomány is egy (meta)narratíva, és minden egyes szaktudomány törekszik arra, hogy létrehozza a maga önlegitimáló szaknarratíváját. A narratológia mellett az identitás kérdésköre is meghatározta dolgozatom végső formáját. Egyik első szempont volt, amivel dolgoztam, és talán ez okozta a legtöbb fejtörést a munka során. Nem hagytam nyugton egészen addig, amíg saját alkalmazástechnikát nem „gyártottam” hozzá annak érdekében, hogy parttalanságával kezdeni tudjak valamit. Maga a disszertáció is csak olyan lehet, amilyené a szerző identitása engedi, pontosabban a szakmai identitása határozza meg, hogy egy adott témához hogyan nyúljon, eredményeit milyen logikus, egységes narratívába foglalja bele. Saját szakmai identitásom sem egyszerű, világos kép-let szerint épül fel, ezért nem is tehetek mást, mint hogy egy saját(os) munkafolyamatot vigyek véghez, saját felfogást kövessek, tehát munkám sem lehet más, mint identitásom terméke és lenyomata.

Saját narratívámat, saját munkámat igyekeztem szem előtt tartani, csupán ekként érhettem el valamennyire helytálló eredményt. Nem vállalkozhattam négy vagy öt kutatási terület teljes szakirodalmának, minden eredményének az ismeretére és bemutatására. Ez különösen az identitás esetében lehetetlen, hiszen ha az identitásról szóló mindennemű szakirodalmat meg szeretnénk ismerni, több emberöltőnyi időre lenne szükségünk, számolva az állandó tudományos újratermelés jelenségével. Az ipari munkásság néprajzi/antropológiai kutatásával könnyebb a dolgunk, talán a szubkultúrával is, de már a városkutatás újabb hatalmas anyaggal teszi nehezebbé a munkát. Ennek függvényében minden egyes témakörből azokat a munkákat használtam fel, amelyek valóban alkalmazhatónak bizonyultak a munkásklubok kutatása esetében, emellett pedig igyekeztem az alapmunkák, a „klasszikusok” közül is néhányat hasznosítani. Tudom, ez nem mentség, ha olyan szakirodalmi tételt nem ismerek, amelynek fontos hozadéka lehetne kutatásomban, de igyekezni fogok egy következő fázisban ilyen irányban is teljességre törekedni.

Sokkal nagyobb hiányosságnak tartom azt, ha a források terén teszek hibás lépéseket, még akkor is, ha tudom, hogy az összes lehetséges forrás felgyűjtése ugyanolyan emberfeletti munka, mint az identitás szakirodalmának a feltérképezése. Jelenleg eléggé széles skálájú forrásokkal dolgozom, amelyek megannyi diskurzust képviselnek, és a vizsgált jelenség ugyanannyi reprezentációját tárják a kutató elé. Sajnálatos módon, máris egy hiánnyal kell szembenéznem, ugyanis a kutatott jelenség történetisége miatt is oly fontos levéltári forrásokra eddig még nem bukkantam rá. A különböző gyárak, vállalatok gyűjteményeiben nem találtam semmilyen anyagot a klubokkal kapcsolatosan. A szakszervezetek archívumaiban sem sikerült ilyen típusú anyagra bukkanni. Remélhetőleg idővel előkerülnek a munkásklubok dokumentumai is, de sajnos egyes gyűjteményekhez még mindig nem lehet hozzáférni bárkinek. Ennek ellenére a különböző reprezentációk összevetése volt az egyik legizgalmasabb feladat, melynek segítségével a hivatalos állami szféra, a szakmai szféra és a privát szféra egymásra gyakorolt hatására derült fény, valamint az ideológiák, az érdekek és a hétköznapi társadalmi gyakorlatok összefüggéseire.

Elvonatkoztatva a konkrétan meghatározott kutatási tárgytól, azért is volt különösen tanulságos, mert érthetővé tette a társadalmi jelenségek köznyelvi, hivatalos és tudományos rögzítését. Több esetben maga a kutató, a források feltárója járul hozzá a reprezentációk kitermeléséhez, a reprezentációk pedig megragadhatóvá tesznek jelenségeket, ezáltal jelentést is adnak nekik, valamint manipulálhatóvá teszik ezeket. A reprezentációk elég elvontak ahhoz, hogy ne lehessen egyenlőségelet tenni köztük és azon dolgok közé, amire vonatkoznak, ugyanakkor eléggé konkrétak is ahhoz, hogy azonosulni lehessen velük.

A források határozták meg a dolgozat struktúráját is. Az első fejezet a már említett szempontokat járja körül, rögzítvén az elméleti és módszertani alapokat. Sorra kerül az ipari munkásság néprajzi/antropológiai kutatása, a városkutatások eredményei, a szubkultúrák kutatása, az identitás elmélete, a narratológia és a forráskritika kérdésköre is. A második fejezet bemutatja a kolozsvári munkásklubok jelenségét, a háttérben húzódó szakszervezeti vonalat, valamint az egésznek az alapját képező kolozsvári ipari munkásság kialakulását és jelenlétét a városban. Óhatatlanul megszületett egy történeti vázlat, a helyi munkásság rövid története, amely – a maga hiányosságaival együtt – alapvetőnek bizonyult a kutatás folyamatában, és annak is bizonyosságául áll, hogy a történészek számára sem lenne hálátlan téma a munkásság kutatása, és igenis lehetséges és érdemes előítélet- és ideológiamentesen vizsgálni a munkásklubok, szakszervezetek, általában az ipari munkásság problémakörét. A lehető legtöbb forrástípust használok fel ebben a részben, a történelmi és helytörténeti munkák, sajtóanyag összekapcsolásával mutatom be a történeti részt. A harmadik fejezet az etnográfusi terepmunka fő hozadékát képezi, az élettörténetek és egyéb biografikus szövegek segítségével a munkásklubok mint szórakozási helyszínek, közegek jelenségét írom le, ezek szerepét az egyének életében, csoportkultúrájában és identitásában. A negyedik fejezet a munkásklubok reprezentációit vizsgálja a sajtóanyag tükrében: szakszervezeti lapok, üzemi lapok, kolozsvári és országos (bukaresti) munkáslapok, valamint a helybéli napilapok anyaga alapján. Ebben a részben arra törekedtem, hogy bemutassam, milyen mértékben vannak jelen a munkásklubok, és főként milyen formában, értelemben vannak jelen a sajtó hasábjain. Milyen periódusban jelennek meg, hogyan változik megítélésük és használatuk e forrástípus szerint. Az ötödik fejezet ugyanezen kérdésekre keresi a választ a szépirodalmi szövegek esetében. Elsősorban az úgynevezett munkásírók (Nagy István, Herédi Gusztáv, Kovács István stb.) művei érdekelték, de bármilyen más olyan mű is, amelyikben a kolozsvári munkásság valamilyen formában jelen van (Bálint Tibor, Méhes György, Szilágyi István stb.). Az öt nagyobb fejezet után a következtetésekre kerül sor, majd szakirodalom- és forrásjegyzék zárja a kötetet.

A kötet anyaga végleges formáját többnyire 2010-ben nyerte el, amikor is doktori disszertációként került megvédésre a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológia Doktori Iskolájának keretében, a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéken (ma már Intézet). Azóta nem került komolyabb átdolgozásra, ennek megfelelően a legfrissebb szakirodalmat már nem tartalmazza, de úgy gondolom, hogy ez a tény mondanivalójában, eredményeiben, következtetéseiben nem igazán befolyásolta.

A disszertáció irányítója Keszeg Vilmos volt, akinek türelme és szakmai koordonálása nélkül e kötet nem nyerte volna el végső formáját. Az opponensek Gagy József, Gyáni Gábor és Pozsony Ferenc voltak, akiknek építő jellegű kritikai véleményezése hatalmas segítséget jelentett a szöveg véglegesítésében, és azt is megerősítette, hogy helyénvaló és fontos e témával foglalkozni. Köszönöm önzetlen segítségüket, tanácsaikat. Ugyancsak köszönöm a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék tanárainak, valamint doktorandusztársaimnak a segítségét, észrevételeit, ötleteit. Külön köszönettel tartozom a kollégáimnak a Kriza János Néprajzi Társaságnál, és nem utolsósorban feleségemnek, családomnak.

A kutatás és a szövegírás munkájának elvégzésében több ízben is támogatást kaptam. A Hungarológia Doktori Iskola ösztöndíjasa voltam 2005 és 2008 között, 2006 és 2009 között pedig több ízben részesültem Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjban, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram támogatásában. 2007-ben a Román Oktatási és Kutatási Minisztérium Nicolae Titulescu ösztöndíjban részesített. Köszönöm az említett intézmények támogatását, melyek nélkül a doktori disszertáció nem nyerte volna el mostani formáját.

REZUMAT

Cluburi muncitorești din Cluj în anii 1950–1960

După cel de-al doilea război mondial creșterea numerică a clasei muncitoare a dus la evidențierea unor locații specifice în spațiul orașului, care și-au dobândit continuitatea și semnificația în memoria colectivă locală chiar până astăzi. *Lemnarii, pielarii, fierarii* și *clubul Victoria* au fost cluburi muncitorești ce activau în incinta sediilor de sindicat, fiind active mai ales în anii 1950–1960, însemnând în special grupările tinerilor legate de distracție, iar prin caracterul lor subcultural având o importanță aparte în activizarea identității. Discursul puterii le considera drept căminul culturii oficiale și a educării socialiste, în schimb conform textelor biografice importanța lor era dată de posibilitățile de distracție din timpul sfârșitului de săptămână.

Utilizarea mai multor tipuri de surse a dus la dezvelirea unor multitudini de reprezentări, dar acest lucru nu înseamnă totodată și diversitatea acestora. Din confrontarea surselor reiese faptul că fenomenul cercetat s-a născut din necesitățile de distracție de după cel de-al doilea război mondial, și a ajuns la un nivel care îi oferă o notorietate în cadrul generației mai în vârstă de etnie maghiară. Pentru acesta a fost nevoie de influența concomitentă a mai multor factori: în perioada respectivă asistăm la reorganizarea sindicatelor, devine posibilă exersarea activităților în timpul liber legate de sediul sindical, de clubul muncitoresc, totodată muncitorimea devine o pătură foarte importantă în spațiul urban clujean, și probabil că se formează un fenomen cultural susținut de tineri prin combinarea modelelor anterioare, a preferințelor culturale și a modei ce se scurge dinspre occident.

Categoria muncitorilor industriali, în înțelesul de astăzi, se poate înregistra încă din perioada interbelică, dar în perioada respectivă nici presa muncitorească, nici alte surse nu vorbesc de evenimentele legate de dans sau în general de formele de distracție, ci – datorită situației economice de atunci – doar de greutățile legate de trai, de problemele sociale și de organizarea profesională a muncitorimii și de relația acestora cu sfera politică. După cel de-al doilea război mondial însă regăsim distracția tinerilor în aproape toate tipurile de surse: în textele biografice apare importanța lor subculturală, iar în presa, lucrările istorice și beletristica influențată de discursul puterii regăsim doar existența acestor evenimente, fiind taxate drept neinspirate comparativ cu formele mai „culturale”.

În perioada cercetată clasa muncitoare era prezentă în spațiul urban ca un grup sociocultural cu o relevanță tot mai mare. Relevanța era dată de discursul puterii, prin directive politice și economice, precum și prin ideologia impusă. Ea s-a articulat împreună cu alte grupuri, în relație cu alte grupuri sociale, dar nici pe plan intern nu se prezenta ca o totalitate omogenă, ci se formase prin mai multe grupări mai mici, cu caracter subcul-

tural, ai căror dinamică permitea trăirea așa numitei vieți muncitorești. Similar națiunii, muncitorimea ca o pătură unitară se poate considera mai mult ca o „comunitate imaginată” construită de ideile de stânga, de promovatorii acestor idei, precum și de discursul puterii.

Identitatea însăși funcționase în funcție de relațiile în continuă mișcare, de aspirațiile concomitente la mai multe grupări și de dimensiunile practice ale vieții cotidiene. Identitatea de grup a fost exprimată și trăită de muncitorime în formațiuni sociale diferite, în relații și locații diferite: în uzine, în secții, în foruri de reprezentare, în cluburi sau cămine culturale etc. Evenimentele politice sau culturale erau ocazii de manifestare atât a identităților de grup și de clasă rigide impuse de putere și propagandă, cât și a identităților individuale și subculturale.

Cluburile muncitorești au fost locația dedublărilor prezentate mai sus. Discrepanța dintre ideologia socialistă și practicile cotidiene, respectiv discursul ambivalent este evident și în cazul lor. Discursul oficial a formulat esența și funcția cluburilor prin activitățile obligatorii de educare și distracție culturală, construind identitatea maselor, adică societatea numărului plural. Discursul indivizilor participanți le considerase de fapt locația distracției regulate a unei anumite generații, unde identitatea de grup se formulase dealungul relațiilor individuale și de grup, respectiv valorilor subculturale. Însemnase trăirea acestei identități și a condiției de a fi tânăr după modele proprii și cele preluate de la alte grupări sociale. Atitudinile și valorile ce se manifestaseră aici au fost strâns legate de cultura paternă, se manifestaseră și în alte locații și condiții, și acest fapt nu face decât să confirme caracterul cultural și contextual al identității.

După cel de-al doilea război mondial *pielarii*, *lemnarii*, *fierarii* și *clubul Victoria*, precum și alte câteva cluburi mai mici au marcat locații care au asigurat practica culturală de generație a timerilor muncitori, și astfel importanța acestora era incontestabilă. Această importanță s-a manifestat în special prin gesturile de identificare ale indivizilor. Această practică culturală a fost treptat colonizată de clubul muncitoresc ce se organizează tot mai mult după cerințele culturii oficiale și a puterii, cu ideologiile obligatorii și cu activitățile profesionale și culturale aferente. Astfel treptat *pielarii*, *lemnarii* și ceilalți au încetat să funcționeze drept grupări subculturale, locațiile rămânând cluburi ale întreprinderilor, dar denumirile lor au supraviețuit până astăzi, și exact conform interpretării lor subculturale. Ca niște subculturi istorice, au început să-și ocupe locul în inventarul artefactelor de importanță culturală a istoriei locale.

ABSTRACT

Working Class Clubs in Cluj in the 1950s and 1960s

After World War II the growth of industrial workers led to the outstanding of some locations in the space of the city, gaining their continuity and inner meaning within local memory, being precisely identifiable. The clubs were functioning within the centres of different trade unions depending on the specific industrial branch, their golden age being in the 1950s and 1960s. Their real meaning was given by the gathering of young workers for entertainment and due to their subcultural character they had an outstanding importance in activating identity. The discourse of power regarded them as the home of the official culture and of socialist education, while according to the biographical texts their importance was given by the means of entertainment in weekends.

The use of several types of sources led to the revealing of several representations, thus it did not necessarily mean the diversity of representation as well. Their confrontation led to the conclusion that the studied phenomenon arose from the leisure needs of that period, growing to the level which fixed the forms that are well known for the elder generations up to our present days. All this needed the common influence of several factors: this was the time when trade unions were re-organized, and the related centres, clubs and cultural houses, where leisure activities could be held, this was the time when industrial workers became a social stratum which – due to its size and the support from the central power – was not only present in the space of the city, but starting dominating it, and probably this was when preferences, previous patterns and foreign trends led to the expression of a cultural phenomenon sustained by the youth.

The notion, the category of industrial workers used today appeared already in the interwar period, but in those times neither the labour press, nor other sources spoke about dancing occasions of the clubs, but because of the economic situation about the needs of life, about social problems, about labour organizations and their relations to politics. After World War II we will find these occasions in almost all types of sources, and while the biographical texts reveal their subcultural importance, the historical, journalistic and literary materials, all influenced by the official discourse of power, only signal their existence, condemning them compared to other more “culturate” forms of education. Although the signals are evident, exactly their evaluative manner is what shows the longevity and importance of this phenomenon within the youth.

In the period in question the working class was more and more present in the space of the city as a sociocultural group. Its growing importance was due to the official discourse and political, demographic policies as well as to socialist propaganda. It defined itself together with other groups, in relation with them, but within itself it was not homogeneous

either, but consisting of several even subcultural entities, the dynamic among which made the living of the so called labour life possible. Labour as homogeneous class or stratum – similarly to the concept of nation – can be better considered an “imagined community” created by Marxist ideas, by the official discourse of the central power.

Identity itself was in function related to these changing relations, to the simultaneous aspiration to different groups and to the practical dimensions of everyday life. Industrial workers were able to live and to make visible their group identity within different social formations, different relations and locations: in factories, its sections, representational fora, clubs etc. The political or cultural events meant the occasions of manifesting the rigid group or class identities desired by power and ideology as well as of the individual or subcultural ones.

The clubs were the locations of the same duplicity. The discrepancy between the ideological expectations of socialism and the everyday practices, the ambivalent discourse is evident in this case, too. Official discourse formulated the function of the club by the mandatory professional and cultural extra activities, constructing the mass, the society of plural. However the discourse formulated by the participant individuals considered the club as the location for the youth's regular entertainment, where group identity was formulated along individual and group relations and subcultural values. The revealed attitudes and values were strongly related to parental culture, and were manifested in other places and with other occasions as well, thus confirming the cultural and contextual character of identity.

Following World War II the clubs represented such locations in the space of the city that assured the specifically generational cultural practice of the youth, thus their importance was unquestionable. This importance was manifested in the identifying gestures of the individuals. And this cultural practice was overwritten by the official image of the club, with its mandatory extra activities. Thus these locations ceased to function like subcultural groups, becoming only everyday clubs of one or the other factory, but their names survived through the decades, namely in their subcultural meaning. As historical subcultures they are taking their place in the inventory of culturally important artefacts of local history.

Cuprins

INTRODUCERE	7
ÎN URMA UNEI SUBCULTURI CLUJENE – ABORDARE ȘI PUNCTE DE VEDERE.	14
Etnograful ca inchizitor	14
Etnografia muncitorilor industriali	16
Cercetarea urbană – experiența eterogenă.	22
Teoria subculturilor – analiza culturilor de grup	30
Jocul identității – universalism și specificitate	37
Naratologia – texte biografice și identitatea	45
Critica surselor	47
MUNCITORIMEA INDUSTRIALĂ ȘI INSTITUȚIILE SALE	51
Denumiri în limba maghiară în spațiul urban	51
Antecedente – Viața în bresle și perioada de tranziție	53
Răspândirea muncitorilor industriali (1848–1914)	61
Perioada interbelică și cele două războaie mondiale	69
Omniprezența muncitorimii (1944–1970)	73
Organizarea muncitorimii – de la adunătură la carieră politică	77
Clubul muncitoresc – căminul educării socialiste	94
REPREZENTAREA SUBCULTURILOR ÎN TEXTELE BIOGRAFICE	108
Despre utilitatea textelor biografice	108
Gruparea și clubul muncitoresc din perspectiva tinerilor	111
Identitate de grup și capital subcultural în cazul cluburilor	116
<i>Forța fizică</i>	117
<i>Consumul de alcool</i>	119
<i>Relația cu fetele</i>	121
<i>Caracterul descurcăreț</i>	123
Studiu de caz – cunoștințe profesionale și distracție în biografia unei persoane	125
<i>Cursul vieții lui T. Gy.</i>	126
<i>Identitatea muncitorească și valorile subculturale</i>	128
<i>Clubul muncitoresc și valorile subculturale</i>	136
<i>Concluzii</i>	145

REPREZENTAREA CLUBURILOR ÎN PRESĂ	147
Apariția muncitorimii în presă	147
Diversificare profesională în perioada interbelică	149
Uniformizarea presei muncitorești după 1944	155
<i>Prima încercare</i>	157
<i>Revistele de propagandă ale vieții culturale</i>	159
<i>Reviste muncitorești cu caracter general</i>	162
<i>Reviste de uzină</i>	170
<i>Cotidian clujean</i>	171
<i>Concluzii</i>	175
CULTURA MUNCITOREASCĂ ÎNTRE BELETRISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ	177
Literatură, știință sau orice ar fi între cele două.	177
Textul literar ca o posibilă descriere etnografică	183
Cultura muncitorească în texte literare	186
<i>Exemplul burghez – baluri și conduită culturală</i>	189
<i>Descrierea urbanului</i>	192
<i>Opera scriitorilor muncitori</i>	195
<i>Clasa muncitoare și poezia</i>	205
Concluzii.	207
CONCLUZII.	209
BIBLIOGRAFIE.	215
SURSE.	236
ANEXE.	243

Contents

INTRODUCTION	7
IN SEARCH FOR A GROUP CULTURE FROM CLUJ – APPROACH AND POINTS OF VIEW	14
The ethnographer as inquisitor	14
The ethnography of the working class	16
Urban research – the heterogeneous experience	22
Theory of subcultures – research of group cultures	30
The game of identity – universality and specificity	37
Narratology – biographical texts and identity	45
Source criticism	47
INDUSTRIAL WORKERS AND THEIR INSTITUTIONS	51
Hungarian names in the space of the city	51
Antecedents – guilds and the period of transition	53
The growth of mass industry working class (1848–1914)	61
The period of the two World Wars and between	69
The omnipresence of the working class (1944–1970)	73
The organization of the working class – from mass to political career	77
The club – home of socialist education	94
THE REPRESENTATION OF GROUP CULTURES WITHIN BIOGRAPHICAL TEXTS	108
The use of biographical texts	108
Group and club from the perspective of the youth	111
Group identity and subcultural capital in the case of the clubs	116
<i>Physical strength</i>	117
<i>Alcohol consumption</i>	119
<i>Dealing with girls</i>	121
<i>Neatness</i>	123
Case study – professional knowledge and leisure activity in the biography of a person	125
<i>The life course of T. Gy.</i>	126
<i>Labour identity and subcultural values</i>	128
<i>Club and subcultural values</i>	136
<i>Conclusions</i>	145

THE REPRESENTATION OF CLUBS IN THE PRESS	147
The appearance of labour in the press	147
Professional diversity in the interwar period	149
The uniformization of labour press after 1944	155
<i>The first attempt</i>	157
<i>The propaganda magazines of cultural life</i>	159
<i>General labour journals</i>	162
<i>Factory journals</i>	170
<i>Daily paper in Cluj</i>	171
<i>Conclusions</i>	175
LABOUR CULTURE BETWEEN LITERATURE AND SCIENCE	177
Literature, science or what stands between	177
The literary text as a possible ethnographical description	183
Labour culture in literary texts	186
<i>Bourgeois exemple – ball and cultural behaviour</i>	189
<i>Description of the city (suburbs)</i>	192
<i>Works of labour writers</i>	195
<i>Labour and poetry</i>	205
Conclusions	207
CONCLUSIONS.	209
BIBLIOGRAPHY	215
SOURCES	236
APPENDIX	243